

פרק טו - ההגדה

א - והגדת לבנך

מצוות עשה מהתורה לספר ביציאת מצרים בליל ט"ו בניסן, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים, ומבאר את החסדים הגדולים שגמל ה' לנו, שהצילנו מיד המצרים ונקם בהם את נקמתנו, ומפרש את האותות והמופתים שהראה ה' אז בארץ למעננו, ועוסק בהלכות פסח, ומאריך בהודאה לה' - הרי זה משובח. ועיקר המצווה לספר לילדים, שנאמר (שמות יג, ח): "וְהַגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעָבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם". אמנם גם מי שאין לו ילדים מצווה מן התורה לזכור בליל פסח את יציאת מצרים, שנאמר (שם ג): "זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם מִבֵּית עַבְדִּים, כִּי בָחַזְקָה יָד הוֹצִיָא ה' אֶתְכֶם מִצֵּרָה".

אלא שהעיקר מן התורה להעביר את המסורת בליל הסדר לילדים, כפי שנאמר בפסוקים רבים. ובזה שונה מצווה זו מכל המצוות, שאמנם לכל המצוות אנו מחנכים את הקטנים, מלמדים אותם לשמור שבת, לאכול כשר, לברך, להתפלל וכיוצא בזה, מכל מקום כל מצוות החינוך למצוות היא מדברי חכמים, ורק בשתי מצוות נצטוונו מהתורה לחנך את הילדים, והן: סיפור יציאת מצרים, ולימוד תורה. וזאת מפני שהן מצוות יסודיות כל כך, שעל ידן נבנית אישיותו של הילד הישראלי. על ידי הסיפור ביציאת מצרים יכירו הילדים בגדולת הבורא המשגיח על

בריותיו, וידעו כי ה' בחר בנו מכל העמים להיות לו לעם סגולה. ועל ידי לימוד התורה ידעו כיצד עליהם להיות באופן שמבטא את הקשר המיוחד שבין ישראל לאביהם שבשמים.

אכן מעניין שגם החיוב ללמוד תורה נלמד מן הפסוק "וְלִמְדֶתֶם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם" (דברים יא, יט), ולמדו חכמים שמי שמחויב ללמד את בנו צריך ללמוד בעצמו (קידושין כט, ב). אפשר ללמוד מכך, שעניינה העיקרי של התורה הוא להשפיע ולהוסיף חיים בעולם ולא רק לרומם את היהודי הפרטי. ולכן הבליטה התורה במצווה זו את המצווה ללמד את הבנים, שזאת עיקר מגמת התורה להשפיע על כל ישראל בכל הדורות, ומתוך כך ברור שגם כל יחיד ויחיד לעצמו מצווה ללמוד תורה כפי יכולתו. יתר על כן, כאשר אדם לומד על מנת ללמד - לימודו יסודי ועמוק יותר. וכן במצווה לספר ביציאת מצרים, הדגש הראשון להעביר את המסורת לבנים, ומתוך כך ברור שגם האב עצמו מצווה לעסוק ביציאת מצרים לעצמו, ואף ההורים עצמם לומדים טוב יותר את ההגדה כאשר הם יודעים שעליהם ללמדה את בניהם.

ב - המצווה לספר ביציאת מצרים בליל פסח

מצווה מן התורה לספר ביציאת מצרים בלילה שבו יצאנו ממצרים לחירות עולם. ואמנם בכל יום מצווה לזכור את יציאת מצרים, שנאמר (דברים טז, א): "לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ". ודרש בן זומא: ימי חיך - הימים, כל - לרבות הלילות (ברכות יב, ב). כדי לזכור בכל יום ולילה את יציאת מצרים אנו מוסיפים בקריאת שמע את פרשת "ויאמר", שנאמר

בה: "אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם" (במדבר טו, מא).

אלא שיש כמה הבדלים בין המצווה שבכל יום למצווה בליל ט"ו בניסן. ראשית, כדי לקיים את המצווה שבכל יום די בהזכרה בלבד, ואילו בליל ט"ו בניסן המצווה לספר בהרחבה את מעשה יציאת מצרים. בנוסף לכך, בליל ט"ו המצווה לספר כשהמצה והמרור מונחים לפנינו, ועוד, שבלייל פסח המצווה לספר בדרך של שאלה ותשובה. וממצוות זכירת יציאת מצרים שבכל יום נשים פטורות, ואילו במצווה לספר ביציאת מצרים בליל ט"ו בניסן נשים חייבות.¹

ככלל צריך לדעת שיציאת מצרים היא יסוד אמונת ישראל, שאז נתגלתה לראשונה השגחתו של הקב"ה בעולם לפני עם שלם באותות ובמופתים גדולים, ונתברר כי בחר בישראל להיות עמו, שמגלה דברו לעולם. ולכן כל השבתות והחגים הם זכר ליציאת מצרים, כפי שאנו אומרים בתפילה ובקידוש. ומכח המצווה המיוחדת לספר ביציאת מצרים בליל הסדר מתבסס היסוד האיתן של האמונה, וניתנת משמעות לכל ההזכרות הקצרות של יציאת מצרים במשך השנה.

1. שו"ע תעב, יד. אמנם נחלקו הפוסקים אם חיוב הנשים בהגדה הוא מהתורה או מדברי חכמים. לדעת החינוך סוף מצווה כ"א חייבות מהתורה, והסברה, שהואיל וחייבות בפסח ובמצה מהתורה, חייבות גם במצוות הסיפור ביציאת מצרים שנאמר על הפסח המצה והמרור. ויש אומרים שכיוון שזו מצוות עשה שהזמן גרמה אינן חייבות מהתורה, אלא שחייבות בכל מצוות ליל הסדר מדברי חכמים, מפני שאף הן היו באותו הנס, וכך משמע מהתוס' פסחים קח, ב. ועיין בשו"ת חזו"ע סי' כ' שהאריך בהבאת הדעות.

ג - המצווה לפתוח את הסדר בשאלה

מצווה לספר ביציאת מצרים בדרך של שאלה ותשובה, שנאמר (דברים ו, כ-כב): "כִּי יִשְׁאַלְךָ בִּנְךָ מָחָר לֵאמֹר... וְאָמַרְתָּ לְבִנְךָ עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרָיִם...". וכן נאמר (שמות יב, כו-כו): "וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם? וְאָמַרְתֶּם זָבַח פֶּסַח הוּא לַה'...". ועוד נאמר (שם יג, יד): "וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בִּנְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה זֹאת? וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרָיִם..."

על ידי השאלה, הלב והמוח נפתחים לקבלת התשובה, וכיוון שהמסר שאנו צריכים להעביר בליל הסדר חשוב ויסודי, נצטוונו לעשות זאת בצורה הטובה ביותר - על ידי שאלה ותשובה.

זהו הטעם הבסיסי למצוות המיוחדות של ליל הסדר, אכילת מצה, קרבן פסח ומרור, כדי לעורר את הילדים לשאול "מה נשתנה?". ועוד תיקנו חכמים לשנות בכמה דברים מן ההרגלים הקבועים, כדי לעורר יותר את הילדים לתמוה ולשאול. תחילה מחלקים להם אגוזים וקליות, ועל ידי כך הם מבינים שזהו לילה חגיגי ומיוחד. אחרי הקידוש תיקנו ליטול ידיים ולאכול כרפס טבול במשקה, מה שלא עושים בכל השנה. ולא זו בלבד אלא שאח"כ במקום להתחיל בסעודה מוזגים את הכוס השנייה, ומפנים את הקערה והמצות מן השולחן, וכל זה כדי לעורר את הילדים להבין כי לילה מיוחד הוא הלילה הזה, ויתעניינו באמת במשמעותו, וישאלו מעומק ליבם "מה נשתנה?".

אפשר אולי לומר, כי בתוך שאלת "מה נשתנה" מקופלת שאלה גדולה ונוראה על כל עניינו של עם ישראל, שמדוע נשתנה מכל העמים, באמונתו, במצוותיו, ביסוריו, בהישגיו הרוחניים,

בגלותו ובגאולתו. זו שאלה שאי אפשר לענות עליה תשובה שלמה, ורק על ידי ההתבוננות ביציאת מצרים ובבחירת ישראל נבין כי זהו עניין אלוקי, שחלקו ביכולתנו להבין וכולו לעולם לא נבין. וכך השאלה הזו דוחפת אותנו מעלה מעלה, להבנה יותר עמוקה ויותר גבוהה עד אין סוף. אולי לכן הורתה התורה לעסוק בליל פסח בסיפור יציאת מצרים וסגולת ישראל בדרך של שאלה ותשובה, כי בסיסו הרעיוני של עם ישראל מונח בשאלה. ובלא העברת התורה והסיפור לילדים, לא יתעוררו שאלות חדשות ולא נוכל להמשיך להתעלות.

ד - נוסח "מה נשתנה"

כדי לתת לשאלה מסגרת מסודרת תיקנו חכמים נוסח "מה נשתנה", שעל ידו הבנים יביעו את התמיהה על השוני שבליל זה, ומתוך כך יענו להם: עבדים היינו וכו'. בנוסח "מה נשתנה" נכללות שאלות על כל מצוות האכילה שבליל הסדר: מצה, מרור ופסח, ועל הטיבול פעמיים. ולאחר שנחרב בית המקדש, אין שואלים על הפסח ובמקום זה הוסיפו שאלה על דרך האכילה הנעשית בהסבה.

במקום שאין ילדים ששואלים "מה נשתנה", ישאל הצעיר שבמסובים "מה נשתנה". ואפילו אם הסבו לליל הסדר שני תלמידי חכמים שבקיאים בסיפור יציאת מצרים, ישאל אחד מהם "מה נשתנה". ואפילו יחיד העושה לבדו את ליל הסדר צריך לפותחו בשאלת "מה נשתנה". שכך הוא הסדר, לפתוח בשאלה, שעל ידי כך הסיפור יהיה שלם יותר. וכיוון שאחד הילדים או

המסובים אמר "מה נשתנה", שוב אין צריכים שאר המסובים לחזור על השאלות, אלא מיד מתחילים "עבדים היינו" (שו"ע ורמ"א תעג, ז).²

ה - כנגד ארבעה בנים דברה תורה

מצינו בתורה ארבע פעמים שצריך אדם להגיד לבנו ענין יציאת מצרים ופסח, ובכל פעם נקטה התורה לשון אחרת, ומזה

2. לדעת כמה ראשונים, כל שהילד שאל איזו שאלה על ענין ליל הסדר, כבר יצא ידי חובת השאלה ושוב אין צורך לומר נוסח "מה נשתנה", וכך כתבו הרוקח והמהרי"ל ועוד. אולם לדעת רוב הראשונים, וביניהם התוס' והרמב"ם, גם כשהילד שואל מעצמו איזו שאלה סביב ענין הסדר, צריך לומר את כל נוסח "מה נשתנה", וכן נפסק להלכה. ועיין בברור הלכה על פסחים קטו, ב (ע' קלד), בסיכום הדעות. (מ"מ יש להשתדל שהבן ישאל מעצמו איזו שאלה, שבזה יקיים מה שאמרה התורה "כי ישאלך בנך", אלא שגם אם שאל, עדיין צריך לומר את כל השאלות שתיקנו חכמים).

יש מי שכתב, שרק כאשר הבן שואל יש מצווה מהתורה לספר ביציאת מצרים, ואם לא שאל, אזי המצווה מהתורה לזכור את יציאת מצרים ולא צריך לספר בהרחבה, ורק מדברי חכמים בכל מקרה צריך לספר ביציאת מצרים. וכך משמע מתשובות הרא"ש כלל כד, ב. אבל אין כן דעת רוב הפוסקים, אלא כל שיש לו בן מצווה מהתורה לספר לו, וכמו שנאמר בפסוק לגבי הבן שאינו יודע לשאול (שמות יג, ח): "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים". וכ"כ בשו"ע הרב תעג, מב. (ובהגהות רבנו ירוחם פרלא על הסמ"ג מצווה ל"ב כתב שדעת הרמב"ן ועוד כמה ראשונים שמי שאינו אוכל מצה פטור מסיפור ביציאת מצרים, שנאמר בעבור זה - בשעה שמצה לפניו. ועיין בסידור פסח כהלכתו פרק ו' הערה 2 שמוזכר חילוק בין אם הבן שואל שאז חייב לספר בהרחבה, לאם אינו שואל שדי בהזכרה קצרה. ואפשר לומר שאם שואל מצווה להרחיב כפי שאלתו, ואם לא שאל, מצווה מהתורה לספר לו ביציאת מצרים, אבל אין מצווה להרחיב, כי ההרחבה תלויה ברצון הבן להקשיב ולקבל תשובות). מכל מקום ברור שמדברי חכמים יש לומר בכל מקרה את כל נוסח ההגדה, שאף אם הוא יושב לבדו, הוא שואל את עצמו, כפי שמובא בגמ' פסחים קטז, א, ועל ידי כך ממשיך חיוב על עצמו.

למדנו שיש לבאר את סיפור יציאת מצרים באופן המתאים לכל בן לפי כשרונו ותכונותיו.

פעם אחת נאמר (דברים ו, כ): "כִּי יִשְׁאַלְךָ בֶּןְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה הָעֲדָת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵינוּ אֲתָכֶם". ומזה שהבן שאל באופן מפורט, "מה העדות והחוקים והמשפטים", משמע שמדובר בבן חכם. ומהמשך הפסוקים למדנו, שהתשובה לבן החכם צריכה להיות מפורטת, ויש לבאר לו בהרחבה את כל עניין יציאת מצרים ומצוות הפסח ויעודו של עם ישראל, ולכן התשובה הכתובה לבן החכם היא הארוכה והמפורטת ביותר.

במקום אחר נאמר (שמות יב, כו): "וְהִזְיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם? וְאָמַרְתֶּם זָבַח פֶּסַח הוּא לַה' אֲשֶׁר פָּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּגֹפּוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינֵנוּ הִצִּיל". ומתוך שהבן קורא למצוות 'עבודה', ועוד מוסיף ואומר "מה העבדה הזאת לכם?", ואינו כולל את עצמו במצוות, מובן שמדובר בבן רשע שאינו חפץ במצוות. ואע"פ כן צוותה התורה להתייחס אליו ולבאר לו עניין סגולת ישראל, שבא לידי ביטוי בקרבן הפסח.

ועוד נאמר (שמות יג, יד-טו): "וְהִזְיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בֶּןְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה זֹאת? וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים. וַיְהִי כִּי הִקְשָׁה פְּרַעֲה לְשַׁלַּחֲנוּ, וַיַּהַרְג ה' כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, מִבְּכֹר אָדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֵמָה". וכיוון ששאל "מה זאת" משמע שהוא תם שאינו יודע לפרט את שאלתו, וצוותה התורה לבאר לו לפי יכולת הבנתו את המאורעות המרשימים שהיו ביציאת מצרים, את המכות החזקות שקיבלו המצרים, ואת

קשיות ליבו של פרעה, שנשברה על ידי מכת בכורות. ואלו הדברים שהתם קולט יותר.

וגם כשהבן אינו מתעורר כלל לשאול, צריך לספר לו ביציאת מצרים, שנאמר (שמות יג, ז-ח): "מִצּוֹת גָּאֵל... וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֶבְרָה זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם". וכיוון שלא שאל שום שאלה, צריך לעורר את התעניינותו על ידי דברים מוחשיים. ולכן אומרים לו 'בעבור זה', היינו בזכות המצות המרור וקרבת הפסח עשה לנו ה' את הניסים והוציאנו ממצרים. ולכן בליל הסדר מניחים את הקערה על השולחן, כדי שכל מאכל ומאכל שבקערה ימחיש את אחת המשמעויות שבאות לידי ביטוי בליל הסדר.³

---

3. מעניין לשים לב כי התשובה לבן הרשע נאמרה בשמות פרק י"ב באופן ישיר למצוות הקרבת הפסח במצרים ולדורות, והקרבת קרבן והזאת דמו מעוררת אצל הרשע שאינו קשור לאמונה את השאלה הגדולה ביותר, והתשובה אינה מתחמקת אלא עוסקת בסגולת ישראל עצמה, שהיא עניין גבוה ששורשו מעל השכל האנושי וענפיו מתגלים במציאות ההיסטורית. וההגדה לשאינו יודע לשאול נאמרה אחרי המצווה לאכול מצות בפסח בשמות יג, ח, שכפי הנראה על ידי אכילת המצות ותוך כך הסברת עניין יציאת מצרים נוכל לקשר אותו אל זכרון יציאת מצרים עד שיגיע להבנה טובה. (השאינו יודע לשאול אינו טפש, אלא אינו מתעניין). ותשובת התם נאמרה בהקשר למצוות קדושת הבכורות, כי אינו נבון כל כך, ולכן צריך לחנך אותו ליראת שמיים, וכבוד לקדושה, וזה נעשה על ידי ההתבוננות בחוזק היד ובמכת בכורות, ומתוך כך מקבל את המצוות שבאו לקדשנו ולהבדילנו מן העמים. ושאלת החכם ותשובתו לא נזכרה בקשר למצוות הפסח דווקא, אלא בדברים פרק ו' העוסק ביסודות האמונה והיעוד של ישראל, וכיוון שיסוד הכל ביציאת מצרים, הבינו חכמים ששאלתו על מצוות ליל פסח, ומתוך כך מבארים לו את כל יסודות האמונה.

ו - המסר המרכזי של ההגדה

כדי להבין בשלמות את מגמת ההגדה והסיפור ביציאת מצרים, צריך להתבונן בשאלת הבן החכם ובתשובתו, שהוא הבן המובחר, ותפילתנו שכל הבנים יתפתחו ויתעלו עד שיהיו חכמים.

תחילה הבן החכם שואל באופן מפורט, שנאמר: "כִּי יִשְׁאַלְךָ בֶּןְךָ מָחָר לֵאמֹר, מָה הָעֲדָתְךָ וְהַחֲקִים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם" (דברים ו, כ). תחילת התשובה עוסקת ביציאת מצרים, ומתוך כך ההסברה מתרחבת ליעודו הכללי של עם ישראל: לבוא לארץ ישראל, לדבוק בה' ולקיים את כל מצוותיו, ולזכות בטובה האלוקית. שנאמר (דברים ו, כא-כה): "וְאָמַרְתָּ לְבִנְךָ עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרָיִם, וַיּוֹצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרָיִם בְּיָד חֲזָקָה. וַיֹּתֶן ה' אוֹתוֹת וּמִפְתֹּת גְּדֹלִים וְרָעִים בְּמִצְרָיִם בְּפָרְעָה וּבְכָל בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ. וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֹתָנוּ לָתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם. וַיַּצִּיגֵנוּ ה' לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַחֲקִים הָאֵלֶּה, לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ, לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים, לְחַיֵּתָנוּ כְּהִיּוֹם הַזֶּה. וְצִדְקָה תִּהְיֶה לָנוּ כִּי נִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ כְּאֲשֶׁר צִוֵּנוּ". הרי לנו, שהמגמה של ליל הסדר - שמתוך הסיפור ביציאת מצרים - ניטע בלבבות הבנים והבנות חשק להשתייך לעם ישראל ולבנות את הארץ המובטחת, לדבוק בה' ולקיים את כל המצוות.

כדי שנוכל לספר ביציאת מצרים לבן החכם בלא להשמיט אחד מן המרכיבים המרכזיים שבסיפור, תיקנו אנשי כנסת הגדולה, שחיו בראשית תקופת הבית השני, את נוסח ההגדה. במשך הדורות הוסיפו גדולי התנאים והאמוראים והגאונים עוד פיסקות שיש בהם יסודות חשובים הקשורים למצוות ההגדה,

עד שלפני כשמונה מאות שנה נתקבל נוסח מוסכם על קהילות ישראל, ויסודו בנוסחת רב עמרם גאון.

נוסח ההגדה הוא אם כן הסיפור השלם, שכל האומר אותו כולל בתוכו את כל ענייני יציאת מצרים. ואע"פ כן כל המרבה לפרש את ההגדה ולהרחיב ברעיונות וסיפורים והלכות סביב עניין הפסח ויציאת מצרים - הרי זה משובח.⁴

ז - פותחים בגנות ומסיימים בשבח

אמרו חכמים שצריך לפתוח את סיפור יציאת מצרים בגנות ולסיימו בשבח. השאלה על איזה גנות מדובר, גנות הגוף או גנות הרוח. לדעה אחת (שמואל) הכוונה לפתוח בגנות הגוף, בזה שהיינו עבדים לפרעה במצרים, ומררו את חיינו בכל עבודה קשה, ואח"כ

---

4. אם כן, כל נוסח ההגדה הוא התשובה השלמה לבן החכם. ואמנם בהגדה עונים לחכם בקיצור: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", אלא שהכוונה ללמדו את כל סדר ההגדה והדינים, עד ההלכה האחרונה, שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. בהלכה זו גם מודגשת החביבות של מצוות הסדר, שכל כך חביבות עלינו עד שאיננו רוצים לאכול דבר אחר האפיקומן, כדי שישאר טעם המצווה בפינו. ולזה רמזו בתשובה הקצרה לבן החכם.

היו שנהגו לברך "על מצוות סיפור ביציאת מצרים" קודם אמירת ההגדה, אבל אין נוהגים כן. וכמה פירושים לזה: יש אומרים שיוצאים בברכת אמת ואמונה שאחר ק"ש של ערבית (מאירי). ויש אומרים שיוצאים בברכת הקידוש (רבינו ירוחם). ויש אומרים שאין צורך כלל לברך על אמירת ההגדה, כי עיקר המצווה לקיים מצוות האכילה ותוך כדי כך להסביר מה ששואלים, ומברכים על אכילת המצה והמרור (שו"ת הרא"ש כד, ב). ויש אומרים שעיקר המצווה בזה היא בהבנת הלב, ועל הבנת הלב אין לברך (מהר"ל גבורות ה' פרק ס"ב). ויש אומרים שהברכה שבסוף אמירת ההגדה "אשר גאלנו" היא הברכה (שבולי הלקט). ויש מוסיפים, שכיוון שכבר מברכים בהגדה "אשר גאלנו" אין לברך לפנייה, כמו שאין מברכים לפני ברכת המזון (מעשה ניסים). ועיין בהסדר הערוך פרק נ"ט, והזכיר שם פירושים נוספים.

גאלנו ה' מידם. ולדעה השנייה הכוונה לפתוח בגנות הרוח, בכך שאבות אבותינו, תרח ולבן, היו עובדי עבודה זרה, ובתהליך ארוך של בירורים נעשינו עם שלם של מאמינים בה' אחד. ואנו נוהגים כשתי השיטות, ומתארים בהגדה את תהליך יציאתנו מעבדות לחירות, ואת התהליך שעברנו מעבודה זרה עד שנגלה עלינו מלך מלכי המלכים הקב"ה בכבודו ובעצמו וזכינו לאמונה שלימה (פסחים קטז, א).

במבט ראשון נראה כי עדיף לעסוק רק בסיפורים היפים והטובים, אולם במבט שני מעמיק יותר, ברור כי ככל שנתבונן יותר בצרת השיעבוד ובגנות העבודה הזרה שעבדו אבות אבותינו, כך נבין יותר את גודל הגאולה. שמתוך החושך רואים יותר טוב את האור.

בנוסף לכך, על ידי העיסוק בגנות אנו מבינים טוב יותר את סגולת ישראל שאינה תלויה בהצלחותינו או במעשינו הטובים אלא יסודה בקביעה אלוקית עליונה, שישראל נקראים בנים לה'. ולמרות שלא היינו עם מכובד אלא עבדים בזויים, בחר בנו ה' מכל העמים והוציאנו ממצרים באותות ובמופתים. ולמרות שאבות אבותינו היו עובדי עבודה זרה, בחר ה' להתגלות אלינו ולתת לנו את התורה. הרי שסגולת ישראל אינה תלויה בדברים הנעשים בעולם הזה אלא בקביעה אלוקית. ואפשר ללמוד מזה גם על כוחם המיוחד של ישראל להביא גאולה לעולם, שיכולים להפוך את החושך לאור, ואת הרע לטוב. ולכן מדגישים בתחילה את הגנות, כדי להראות איך מתוך העבדות ובערות העבודה הזרה הגענו להישגים עצומים. ויש בכך גם עידוד ונחמה, שכמו אז, כך מכל הצרות והיסורים תתגלה הגאולה.

בנוסף לכך, העיסוק בזה שהיינו עבדים מסכנים מעוררת בלבבנו רגישות והתחשבות בגר ובכל מי שסובל וזקוק לעזרה ורחמים, וכמו שנאמר (שמות כג, ט): "וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאֹתָם יְדַעְתֶּם אֶת נַפְשׁ הַגֵּר כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם".

ח - משמעות עשר המכות

התורה מרחיבה ומפרטת בתיאור עשר המכות, בלא לדלג על אחת מהן. משמעויות רבות לכך. הפשוטה שבהן, שיש דין ויש דיין בעולם, וסוף רשע לבוא על עונשו. ורשעים גדולים כמצרים, ששעבדו עם שלם בעבודת פרך נוראה והטביעו את ילדיהם הזכרים ביאור, ראוי שיבואו על עונשם המלא, וילמדו כל הדורות לקח זה.

בנוסף לכך יש כאן גם רמז עמוק. כידוע העולם נברא בעשרה מאמרות (ר"ה לב, א). וזה מה שמבואר בקבלה על עשר ספירות, שעל ידן הקב"ה ברא את עולמו, ועל ידן ממשיך לקיים את העולם ולהחיותו. אלא שכל זמן שלא התגלה עם ישראל בעולם, אף המאמרות הללו, שבהם הקב"ה מחייה את העולם היו נעלמים ונסתרים. וכשם שעשרת היסודות הרוחניים היו נעלמים, כך גם ישראל כשלא הגיעו לבשלותם לצאת אל הפועל כעם - היו משועבדים במצרים.

וכשהגיעה השעה שישראל הגיעו לבשלותם, ומנו ששים ריבוא (כמבואר לעיל א, ד), הגיעה השעה שיצאו לחירות. אז נצטוו משה על ידי הקב"ה לבוא אל פרעה ולצוותו "שִׁלַח אֶת עַמִּי וְיַחְגּוּ לִי בְּמִדְבָּר". אבל פרעה מלך מצרים סרב לשלח את ישראל

לחופשי, ואמר: "מי ה' אֲשֶׁר אֲשַׁמֶּע בְּקִלּוֹ לְשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל, לֹא יִדְעָתִי אֶת ה' וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלַּח" (שמות ה, א-ב). וגם אח"כ הוסיף והקשה את ערפו פעמים רבות כלפי הצו האלוקי. אולם עצת ה' תקום, ואין ביד בשר ודם למנוע מדבר ה' להתגלות בעולם, ואפילו אם יעמוד בראש האימפריה החזקה ביותר בעולם. וכך באותה הדרך שברא הקב"ה את העולם, החל לזעזע את האימפריה המצרית, במכה אחר מכה, וכל אותם עשרה מאמרות התגלו כעשר מכות, עד שכל כוחם של המצרים נשבר, ויצאו ישראל לחירות.

וכשבאנו להר סיני גילה לנו הקב"ה את משמעותם של אותם עשרה מאמרות בעשרת הדברות.

ט - פסח מצה ומרור

שנינו במשנה (פסחים קטז, א): "רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח, מצה ומרור".

הכוונה שגם מי שאינו יכול לומר את כל ההגדה צריך לכל הפחות לעסוק בשלוש מצוות האכילה של ליל הסדר. כמו שנאמר בפסוק העוסק במצווה ללמד את הבן שאינו יודע לשאול: "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעִבּוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם" (שמות יג, ח), ודרשו חכמים: בעבור זה - היינו בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך על שולחןך (מכילתא בא, פ"ז). מכאן שצריך לכל הפחות להתבונן בטעמי שלושת המאכלים שנצטוונו לאכול

בליל הסדר. ואף שכיום אין אנו יכולים להקריב את הפסח, מצווים אנו לזכור את משמעותו.⁵

וכיוון שלמדנו שכל עניין ליל הסדר צריך להיות בדרך של שאלה ותשובה, לכן אומרים: "פסח זה שהיו אבותינו אוכלים בזמן שבית המקדש קיים על שום מה?", וכן "מצה זו שאנו אוכלים על שום מה?", ו"מרור זה שאנו אוכלים על שום מה?".

ושלושה דברים הם: קרבן הפסח מבטא את סגולת ישראל, המצה את החירות, והמרור את משמעות השיעבוד.

הפסח מבטא את סגולת ישראל, שהבדיל ה' בין ישראל לעמים באופן ניסי, והכה בכורי מצרים ופסח על בתי ישראל. ואפשר לומר, שאיננו יכולים כיום להקריב את קרבן הפסח, מפני שבית המקדש חרב, ואין סגולת ישראל מתגלה לעיני כל.

אבל המצה שמבטאת את הגאולה ממצרים, מצוותה תמידית, מפני שמעלת החירות שקנינו ביציאתנו ממצרים נשארת תמיד. שביציאת מצרים נתקשר עם ישראל לקב"ה בקשר מוחלט, וזוהי החירות האמיתית, שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק

---

5. מי שאמר את כל ההגדה חוץ ממה שכתוב על הפסח המצה והמרור, לדעת הר"ן והרמב"ן יצא ידי חובה, אלא שלא קיים את המצווה כראוי. ויש שהבינו מהרמב"ם ה' חמץ ומצה ח, ד, ומהתוס', שדברים כפשוטם, ואם לא אמר פסח מצה ומרור לא יצא ידי סיפור ביציאת מצרים, ועיין בס' ה' חג בחג, כ, הערה 16. ואין הכרח להבין כדבריהם, אלא אפשר לפרש שמדובר באדם שלא סיפר כלל ביציאת מצרים, שאם אמר פסח מצה ומרור - יצא ידי חובה, ואם לא אמרם - לא יצא. ועיין בברור הלכה פסחים קטז, ב, שם מבואר כי נחלקו המפרשים לצורך מה מזכירים פסח מצה ומרור, שיש אומרים שהוא לצורך מצוות אכילת פסח מצה ומרור, שבלא לפרש טעמיהם אין יוצאים ידי אכילתם כראוי. ויש אומרים שזה לצורך מצוות הסיפור ביציאת מצרים. וכתב בבנין ציון ל' שהנפקא מינא בזה לפסח שני, שאם הוא לשם מצוות האכילה צריכים לאומרם, אבל אם לצורך הסיפור ביציאת מצרים לא צריך לאומרם.

בתורה. ואף שאנו משועבדים בין העמים, רוחנו נשארת בת חורין, שעל ידי התורה אנו יכולים להתעלות אל מעבר לשיעבוד החומר.

והמרור בזמן שאין מקריבים את הפסח מצוותו מדברי חכמים, שכן המרור רומז לצער ומרירות השיעבוד, וכשאנו זוכים להקריב את קרבן הפסח, אנו יכולים לעמוד על משמעות היסורים ולראות כיצד הם ממרקים ומזככים אותנו. אבל כאשר אין אנו זוכים להקריב את הפסח, קשה לנו לעמוד על משמעות היסורים, ורק באופן כללי אנו יודעים שהם לטובה, ולכן אולי מצוות המרור בזמן הזה מדברי חכמים.